

УДК [378:37.011.3-051:81:82]:316.72

DOI:

Тамара Бондар, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

ВАЖЛИВІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Матеріали статті відображають одну з актуальних проблем щодо професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури в міжкультурному середовищі, що є важливою умовою формування теоретико-методичних засад оптимізації підготовки вчителів в українських ЗВО. Аналіз сучасних підходів до підготовки майбутніх учителів у зарубіжних країнах надає можливість виокремлення тенденцій, характерних для європейської освіти, а саме: двомовна освіта, розвиток у студентів навичок працювати з учнями з урахуванням їх соціокультурних особливостей, створення умов для стажування за кордоном, формування у них готовності до професійної діяльності та навчання упродовж усієї професійної діяльності. Вивчення досвіду інших країн є одним з основних методів створення освітніх реформ в Україні.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; двомовна освіта; полікультурність; підготовка фахівця; Європейський Союз.

Лит. 14.

Tamara Bondar, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Preschool,
Primary Education and Educational Management Department
Mukachevo State University

THE IMPORTANCE OF TRAINING FUTURE TEACHERS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE INTERCULTURAL ENVIRONMENT

The materials of the article reflect one of the current problems of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature in an intercultural environment, which is an important condition for the formation of theoretical and methodological foundations for optimizing teacher training in Ukrainian institution of higher education. Analysis of modern approaches to the training of future teachers in foreign countries provides an opportunity to identify trends that are characteristic of European education, namely: development of students' skills to work with students based on their socio-cultural characteristics, creating conditions for internships abroad to professional activity and training during all professional activity. Studying the experience of other countries is one of the main methods of creating educational reforms in Ukraine.

Research results. Modern professional activity of the future teacher is based on his training as a highly professional specialist who is acquainted with modern world requirements for the educational process, prepared for the organization of educational activities as a pedagogical interaction aimed at the development of each individual, his preparation for solving creative tasks, pedagogical abilities, knowledge, skills and abilities, ability to integrate knowledge, professionally significant personality qualities. It includes the personal component (pedagogical self-awareness, interest in activities, needs, motives) and procedural (pedagogical abilities, knowledge of the subject and methods of activity, skills and abilities, professionally significant qualities) and mobilizes the individual to engage in professional activities.

Keywords: intercultural communication; bilingual education; multiculturalism; European Union.

Постановка проблеми. Надзвичайно важливим завданням сучасної освіти в Україні є формування підростаючого покоління на засадах демократії, яке значною мірою залежить від ефективності фахової діяльності вчителя. Однак процеси глобалізації, інтеграції до Європейського освітнього простору впливають на розвиток національних освітніх систем, актуалізують формування ціннісних орієнтацій молоді, розвитку її духовності та зміцнення моральних засад суспільства. Водночас соціальна академічна мобільність студентів, можливість наукового співробітництва, участь у міжнародних освітніх проєктах і конкурсах трансформують сучасне покоління

молоді у цілісну світову спільноту, що стає все більш відкритою до міжкультурної комунікації. Цей факт сприяє актуалізації проблеми підвищення якості підготовки майбутніх фахівців з української мови та літератури, здатних до активної взаємодії у міжнародних освітніх процесах. Відкритість і доступність світової культури, процеси глобалізації сучасного світу, які сприяють зростанню культурних контактів на різних рівнях, спричиняють необхідність подальшого вивчення зарубіжного досвіду підготовки вчителів в умовах міжкультурного середовища, зокрема країн ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вищої освіти хвилювала вчених протягом великого проміжку часу (Гумбольдт,

Габермас, Ясперс, Деріда тощо). Заголом вони мають на увазі не стільки інституцію вищої освіти, скільки ідею. Так, Гумбольдт говорив про націєтворчу місію університету, що зазнає зараз кризи в умовах глобалізації [1].

У межах освітянських стратегій найбільш детально розроблені й поширені у світі концепції мультикультурної (Дж. Бенкс) та міжкультурної (Г. Ауернхаймер, П. Бателан, В. Ніке та ін.) освіти. Авторами К. Грант, З. Мальковою, С. Ніето, Л. Супруновою, У. Хантером були розроблені концепти втілення цих теорій у педагогічній практиці. Українські учені та дослідники (Н. Якса, В. Огнев'юк, С. Сисоева, О. Хижняк та ін.) вивчали питання термінології у сфері полікультурної освіти [5; 14].

Мета й завдання статті – аналіз досвіду організації вищої освіти вчителів у зарубіжних країнах із метою визначення шляхів вдосконалення організації підготовки вчителів української мови та літератури в Україні. Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі завдання: визначити особливості підготовки вчителів; проаналізувати систему формування основних компетентностей майбутніх учителів; визначити шляхи використання досвіду зарубіжних країн з двомовним навчанням.

На нашу думку, одним з головних критеріїв готовності майбутнього учителя української мови та літератури до професійної діяльності є формування готовності його підготовки до міжкультурного спілкування як важливого елемента побудови ефективного освітнього процесу.

Результати дослідження. Сучасна професійна діяльність майбутнього вчителя базується на його підготовці як високопрофесійного фахівця, який ознайомлений із сучасними світовими вимогами до освітнього процесу, підготовлений до організації навчальної діяльності як педагогічної взаємодії, яка спрямована на розвиток кожної особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості, педагогічну самосвідомість, педагогічні здібності, знання, уміння й навички, здатність до інтегрування знань, професійно значущі якості особистості. Вона включає особистісну складову (педагогічної самосвідомості, інтересу до діяльності, потреби в ній, мотивів діяльності) і процесуальну (педагогічні здібності, знання про предмет і способи діяльності, навички й уміння, професійно значущі якості) і мобілізує особистість на включення до професійної діяльності [8, 66].

У Законі України “Про вищу освіту” поняття “компетентність” визначено як динамічну

комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну й навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [9].

Проте, треба враховувати і вплив сформованості навичок міжкультурного спілкування на розвиток готовності майбутніх учителів до подальшої професійної діяльності. У кожному закладі освіти поступово складається власна педагогічна система, яка має свої традиції, погляди, критерії відбору форм і методів навчальної роботи, уявлення про виховання та навчання студентів, образ майбутнього фахівця.

Науковці розглядають поняття “готовність” як стан, за якого суб'єкт практично, психологічно й особистісно готовий до самостійної ініціативної діяльності відповідно до індивідуальних інтересів і життєвих планів [6, 79]; як “цілеспрямоване вираження особистості, що містить її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки” [6, 70].

Із точки зору психології, готовність – це “складне особистісне утворення, багаторівневе та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дають змогу певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність” [2, 8]. К. Платонов у структурі готовності виділяє три взаємозалежні сторони: моральну готовність, психологічну і професійну [4].

Поняття “готовність” розглядається також у межах компетентнісного підходу, який передбачає встановлення в освіті нового типу освітніх результатів, що не зводяться до комбінації відомостей і навичок, а орієнтовані на здатність і готовність особистості розв'язування різного роду проблем, до діяльності. Проаналізувавши наявні поняття дефініції “готовність”, констатуємо, що категорію “готовність” можна визначити як освоєння певного рівня знань, умінь та навичок, сформованості якостей і властивостей особистості, мотивації до професійної діяльності в полікультурному середовищі.

На наш погляд, цінним є визначення полікультурної освіти, яке дав Х. Томас: “полікультурна освіта має місце, коли певна особа прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей і вчинків, інтегрувати новий досвід у власну культурну систему і змінити відповідно до чужої культури.

Полікультурна освіта спонукає поряд з пізнанням чужої культури і до аналізу системи власної культури” [12].

У пакеті міжкультурного навчання, спільній публікації Ради Європи та Європейській Комісії (Страсбург, 2000), запропоноване визначення міжкультурного навчання. Це поняття означає: навчання про те, як ми сприймаємо інших людей, які суттєво відрізняються від нас. Це стосується нас, наших друзів та знайомих, того, як ми діємо разом, щоб збудувати суспільство, у якому панує справедливість. Це стосується зв'язків, які можуть встановлювати між собою суспільства, щоб поширювати рівність, солідарність та шанси для всіх [10]. Це поглиблює повагу і підтримує гідність у взаєминах між культурами, особливо тоді, коли частина з них належить до меншості, а інші становлять більшість [11].

Також це затверджено на законодавчому рівні. До найважливіших з таких документів, зокрема, належать: Конвенція про захист прав людини та основних свобод – Європейська конвенція з прав людини, Віденська декларація, Рамкова конвенція про захист національних меншин, “Краківська декларація” – Декларація європейських міністрів освіти “Освітня політика заради демократії і суспільної згуртованості: виклики і стратегії для Європи”, Біла Книга освіти та професійної підготовки – Навчання та вдосконалення – На шляху до суспільства, що навчається, Афінівська декларація “Міжкультурна освіта: управління різноманітністю, зміцнення демократії”, Програма Ради Європи на 2010–2014 рр. “Освіта для міжкультурного взаєморозуміння прав людини і демократичної культури” тощо. Рада Європи окреслила п'ять ключових компетенцій, які мають стати обов'язковим результатом освіти. Серед них вагоме місце займає компетенція, пов'язана з життям у багатокультурному суспільстві. З огляду на це освітня політика Європейського Союзу спрямована на забезпечення дітям у країнах-членах ЄС рівних освітніх шансів. Йдеться про створення таких можливостей для дітей і молоді, які походять з національних меншин, а також емігрантів [13].

Що ж до зарубіжного досвіду, то освіта у Франції для вчителів обов'язково включає практичні заняття. Протягом двох років навчання в Університетських інститутах підготовки вчителів майбутні вчителі регулярно ведуть уроки в початковій школі, із якою співпрацює інститут. Підготуватися до уроку студентам допомагає індивідуальний наставник із найбільш досвідчених викладачів. Лише в разі успішного проходження практики студент допускається до здачі

випускних іспитів. Зміст підготовки майбутніх педагогів містить такі компоненти:

1) загальноосвітній, до якого входить цикл дисциплін суспільно-політичного й культурно-освітнього спрямування;

2) спеціально-предметний, який передбачає вивчення дисциплін зі спеціальності з урахуванням дидактичних і методичних вимог, що свідчить про компетентнісний підхід у підготовці педагогічних кадрів;

3) психолого-педагогічний компонент поділяється на теоретичні дисципліни психолого-педагогічного циклу й педагогічну практику в школі і на підприємстві (для викладачів професійних і технологічних ліцеїв).

Процес підготовки майбутніх викладачів містить теоретико-методологічні курси загальноосвітнього та спеціально-предметного компонентів і зорієнтований на науково-дослідницьку діяльність. Теоретико-методологічними принципами побудови навчальних планів і програм педагогічної освіти Франції є:

- модульний принцип, що зорієнтований на міждисциплінарність, індивідуалізацію, дослідницький потенціал і оптимізацію модульно-рейтингового навчання;

- дидактичну унормованість професійної діяльності вчителя, неперервність здобуття фаху педагога; принцип поєднання, узгодженості та раціонального співвідношення теорії і практики [3, 61].

Закарпатській області належить першість у сфері забезпечення мовно-культурних прав, тут створено мережу освітніх і культурно-мистецьких закладів для задоволення потреб етнічних груп. В області, крім україномовних, функціонують 118 загальноосвітніх закладів освіти із навчанням мовами етнічних меншин, зокрема, 66 – угорською, 12 – румунською, 2 – російською, 1 – українсько-словацькою, 31 – українською та угорською, 4 – російською та українською, 2 – українською, румунською, російською. Водночас діють 5 ліцеїв з угорською мовою навчання приватної форми власності. Для нечисленних меншин відкрито недільні школи з ромською, єврейською, польською та русинською мовами навчання. У 90 дошкільних закладах Закарпаття виховання ведеться мовами національних меншин: у 70 – угорською; 1 – російською; 2 – румунською; 17 – декількома мовами [7].

Одним із провідних закладів двомовної освіти на Закарпатті є Закарпатський угорський інститут, де також проводиться підготовка майбутніх вчителів української мови та літератури в міжкультурному середовищі.

Мови викладання у Закарпатському

угорському інституті імені Ференца Ракоці ІІ, згідно зі Статутом, – українська угорська та англійська. Вільний вибір мови викладання відповідає п. 3 статті 48 Закону України “Про вищу освіту”, де написано, що “...заклади вищої освіти України приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни”.

Водночас інститут у повному обсязі виконує вищезгаданий пункт статті 48, оскільки навчальна дисципліна “Українська мова” викладається для студентів всіх спеціальностей на освітньому рівні “Бакалавр”. Рішенням вченої ради інституту запроваджено поглиблене вивчення державної мови згідно навчальних планів. Студенти протягом 7 семестрів вивчають українську мову:

- на першому і другому курсі – практичний курс з української мови (2 години на тиждень);

- на третьому курсі студенти – фахову українську мову, відповідно до спеціальності (4 години на тиждень);

- у першому семестрі четвертого курсу – дисципліну “Українська мова для професійного спілкування” (4 години на тиждень).

Усі студенти мають додаткову можливість вивчати українську (а також інші, в тому числі англійську, німецьку, угорську тощо) мову на курсах, які організовані інститутом і є безплатними для студентів і викладачів. Крім того, для студентів, для яких рідною мовою є українська, надається можливість факультативного вивчення угорської мови як іноземної, а також можливість брати участь у літніх академіях інтенсивного вивчення угорської мови і культури у Дебреценському університеті та Науковому університеті ім. Лоранда Етвеша (м. Будапешт), згідно з договорами між закладами, – безкоштовно.

Усі студенти ЗУІ, для яких рідною мовою є українська, мають можливість протягом усього навчання писати тести, контрольні роботи, курсові, бакалаврські та магістерські роботи мовою, яку вони обирають самостійно (як правило – це н українська, англійська або угорська). Також мають можливість здавати іспити та заліки рідною мовою. На практичних, семінарських або лабораторних заняттях студенти виконують свої завдання, доповіді рідною мовою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури, спрямована на формування у них міжкультурної компетентності, що забезпечить готовність до

професійної діяльності в умовах міжкультурного середовища, базуючись на досвіді зарубіжних країн та інституцій двомовної освіти Закарпаття.

Основні напрями подальших досліджень доцільно скерувати на визначення компонентного складу (основних підсистем) професійної підготовки майбутніх учителів-словесників – навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, виховної, комплексу практик, а також їх мети, завдань і функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільгельм Гумбольдт. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих навчальних закладів у Берліні. *Ідея Університету: Антологія* / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Балик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 25–33.

2. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П.; под ред. А.П. Садохина. Основы межкультурной коммуникации. Москва, 2003. 352 с.

3. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / Н. М. Авшенюк та ін. Київ. : ДКС “Центр”, 2017.

4. Кужельний А.В. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2014. 20 с.

5. Мичковська Р. В., Бец Ю. І. Поняття “полікультура” та “полікультурне виховання” у сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (3). С. 255–258. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(3\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(3)_42)

6. Насонова Т.Г. Подготовка студентов к развитию творческих способностей, учащихся на уроках технологии. *Психолого-педагогические проблемы развития современного образования: материалы межрегион. науч.-практ. конф.* Брянск, 2003. С. 77–83.

7. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/64717-Nacionalnimenshyny-Zakarpattya-cyfr-y-i-fakty>.

8. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи*. за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004.

9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>

10. Чубінська Н. Освіта в умовах сьогодення: виклики, ризики, перспективи. *Молодь і ринок*. №3 (189). 2021. С. 50–53.

11. Banks J. A. (1995). Handbook of Research on Multicultural Education / James A. Banks, Cherry A. McGee Banks / New York.; MacMillan Publishing, 125 p.
12. Hohmann M. Interkulturelle Erziehung – eine Bestandsaufnahme. In: Ausländerkinder in Schule u. Kindergarten. 1983. H. 4. S. 4.
13. Nadia Zajaczkiwska Міжкультурна освіта як виклик для сучасної освіти України. URL: <http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2015.17.21>
14. Rogers A. Teaching Adults. Press Milton Open University Keynes. 1991. P.48.

REFERENCES

1. Humboldt, V. (2002). Pro vnutrishniu ta zovnishniu orhanizatsiiu vyshchych navchalnykh zakladiv u Berlını [About the internal and external organization of higher education institutions in Berlin]. *The idea of the University*. Lviv, pp. 25–33. [in Ukrainian].
2. Grushevitskaya, T.G., Popkov, V.D. & Sadohin, A.P.; (Ed.). A.P. Sadohina. (2003). Osnovy mezhkulturnoy kommunikatsii [Fundamentals of intercultural communication]. Moscow, 352 p.
3. Avshenyuk, N. M. (2017). Zarubizhniy dosvid profesiynoy pidgotovki pedagogiv : analitichni materialu [Foreign experience of professional training of teachers: analytical materials]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kuzhelniy, A.V. (2014). Formuvannya gotovnosti do profesiynogo samorozvutky maybutnogo vchityela tehnologii [Formation of readiness for professional self-development of the future technology teacher]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Pereyaslav-Hmelniyskiy, 20 p. [in Ukrainian].
5. Mychkovska, R., & Bets, Y. (2013). Poniattia "polikultura" ta "polikulturene vykhovannia" u suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh [Concepts of "polyculture" and "multicultural education" in modern scientific research]. *Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology*. pp. 255–258. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(3\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(3)_42) ISSN [in Ukrainian].
6. Nasonova, T.G. (2003). Podgotovka studentov k razvitiyu tvorcheskikh sposobnostey, uchashchysya

na urokah tehnologii [Preparing students for the development of creative abilities, students in technology lessons]. *Psichologo-pedagogicheskie problemy razvitiya sovremennogo obrazovaniya: materialyi mezhregion. nauch.-prakt. konf.* – Psychological and pedagogical problems of the development of modern education: Proceedings of mezhregion. Scientific-Practical. conf. Bryansk. pp. 77–83.

7. Natsionalni menshinu Zakarpattya: tsifru i fakty [National minorities of Transcarpathia: figures and facts]. Available at: <http://zakarpattya.net.ua/News/64717-Nacionalnimenshyny-Zakarpattya-cyfry-i-fakty> [in Ukrainian].

8. Pometun, O. (2004). Dyskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti [Discussion of Ukrainian teachers on the issues of introduction of the competence approach in Ukrainian education]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Pro vuschy osvity : Zakon Ukrayinu vid 01.07.2014 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. Available at: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> [in Ukrainian].

10. Chubinska, N. (2021). Osvita v umovah sogochnya: vuklyku, ruzuku, perspektivy [Education in today's conditions: challenges, risks, prospects]. *Youth & market*, no.3 (189). pp. 50–53. [in Ukrainian].

11. Banks, J. A. (1995). Handbook of Research on Multicultural Education / James A. Banks, Cherry A. McGee Banks / New York.; MacMillan Publishing, 125 p. [in English].

12. Hohmann, M. (1983). Interkulturelle Erziehung – eine Bestandsaufnahme. In: Ausländerkinder in Schule u. Kindergarten. H. 4. P. 4. [in German].

13. Nadia Zajaczkiwska. Mizhkulturna osvita yak viklik dlya suchasnoyi osvitu Ukrayinu [Intercultural education as a challenge for modern education of Ukraine]. <http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2015.17>. [in Ukrainian].

14. Rogers, A. (1991). Teaching Adults. *Press Milton Open University Keynes*. p. 48. [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.05.2022

“Кожний новий крок на шляху прогресу дає нову надію і пов’язаний із подоланням нових труднощів”.

Клод Леві-Строс
французький антрополог, етнограф, соціолог і культуролог

